

High
Luminosity
LHC

FCC – gyorsító a Nagy Hadronütköztetőn túl

Barnaföldi Gergely Gábor
AtomCsill, ELTE, 2018. február 1.

A Higgs bozon felfedezése mérföldkő
volt a nagyenergiás részecskefizikában.
A Standard Modell teljessé vált.

$$D^2 = \frac{1}{P^2} \frac{P_0 - P}{P} \sim \frac{1}{P^2} \quad (1a)$$

$$D^2 = \frac{K \rho}{3} \frac{P_0 - P}{P} \sim K \rho \quad (2a)$$

$$D^2 \sim 10^{-53}$$

$$\rho \sim 10^{-26}$$

$$P \sim 10^8 \text{ L. J.}$$

Azonban a Világegyetem
anyagának 95%-a továbbra sem
ismert. Ez túlmutat a Standard
Modell fizikáján.

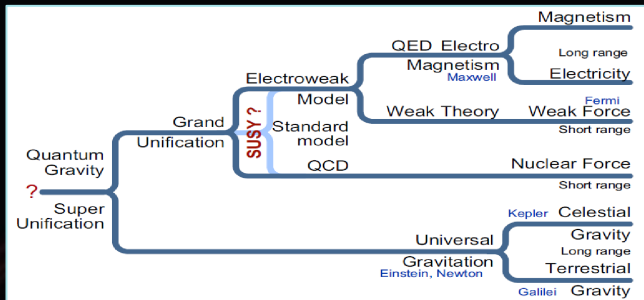

Jelen tudásunk csak a Világegyetem anyagának 5%-át írja le.
Rengeteg nyitott kérdés akad még!

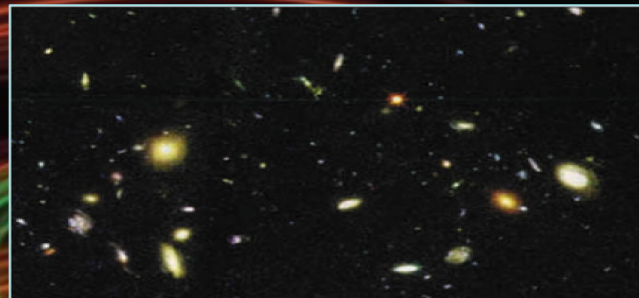

Dark Matter
80%

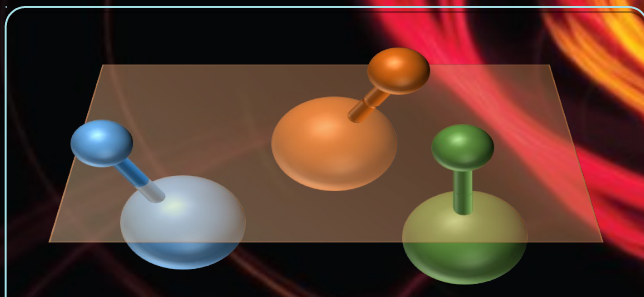
Visible Matter
20%

Milyenek a természet alapvető fizikai törvényei?

Mi a sötét anyag?

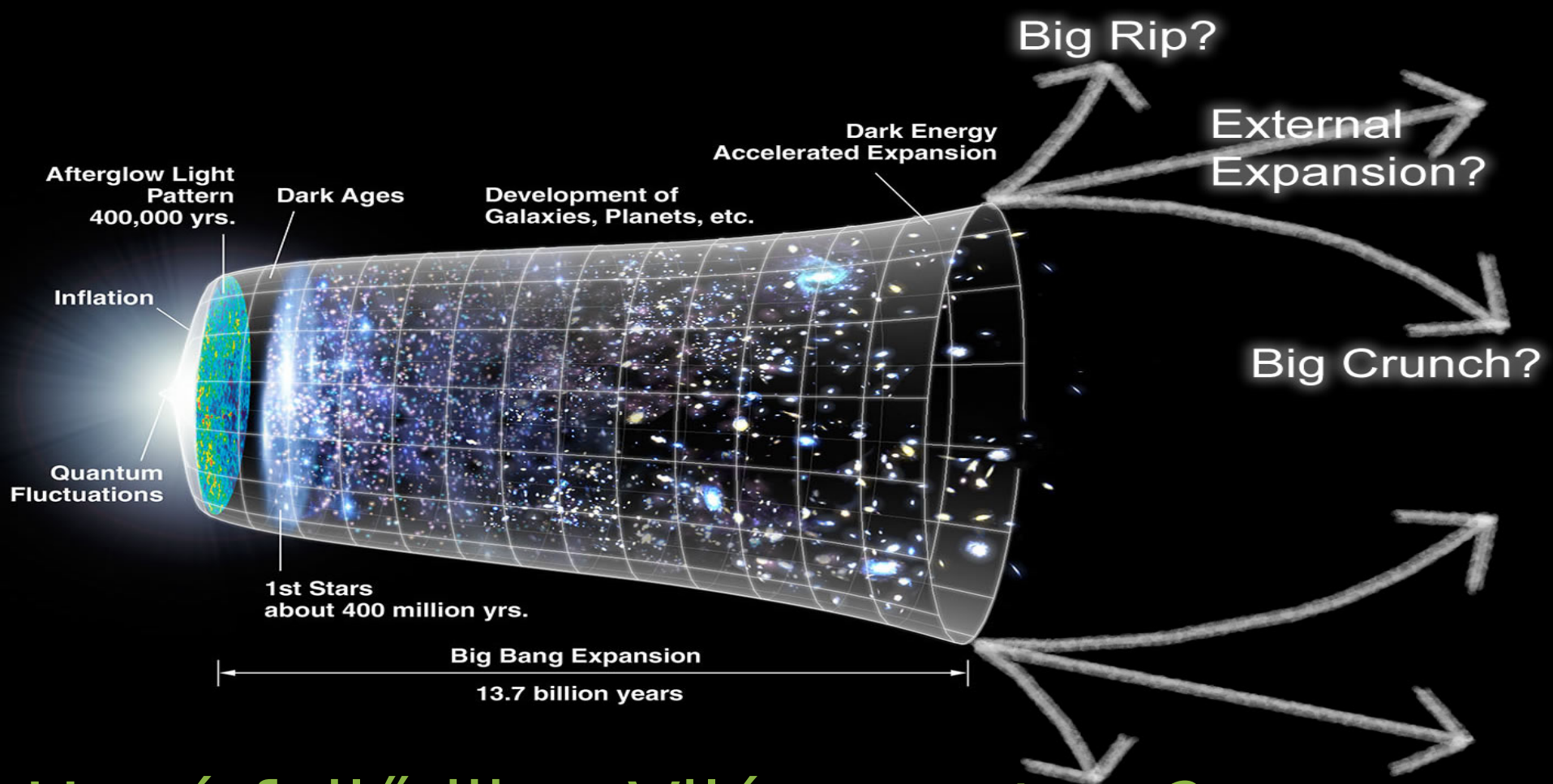

Léteznek-e szuperszimmetrikus részecskék?

Mi a világunk legkisebb alkotóeleme?

Hová fejlődik a Világegyetem?

Választ ezekre a kérdésekre nagyenergiás részecskegyorsítókkal kaphatunk...

Mi az a részecskegyorsító?

Az anyag belső szerkezetének vizsgálatához

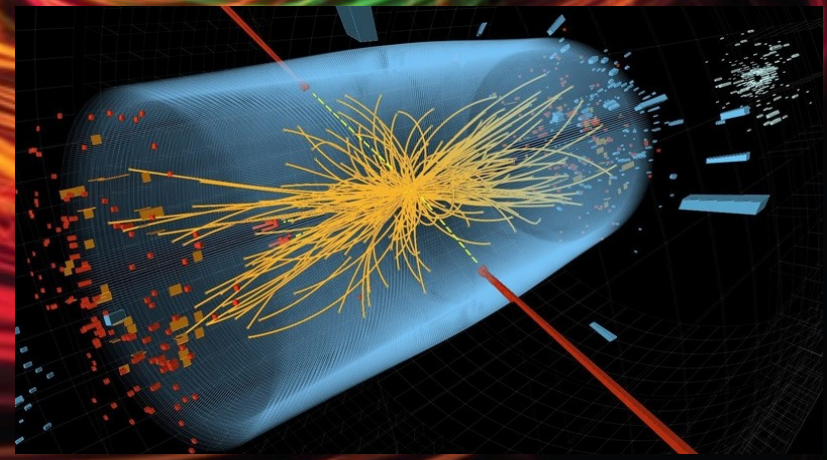
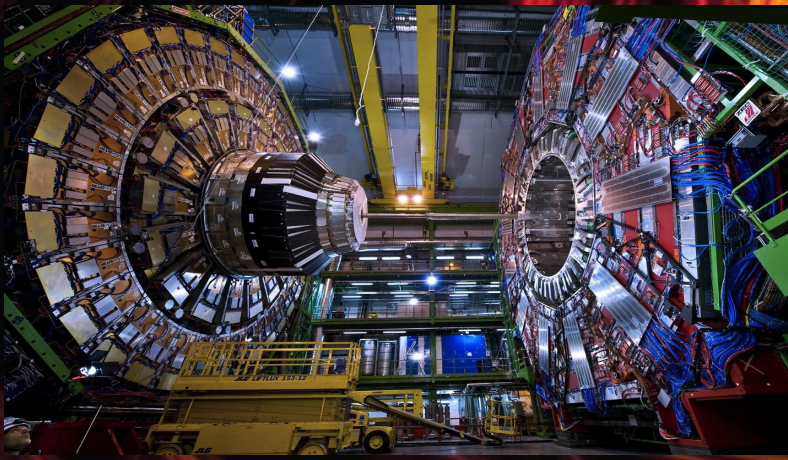
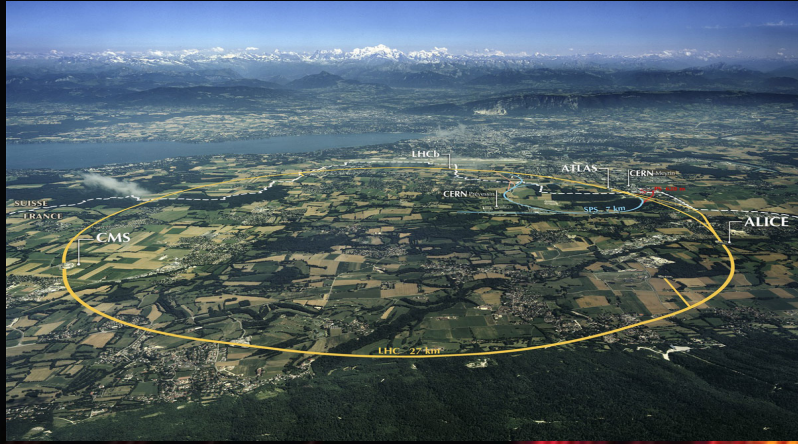
- **részecskegyorsítókkal** felgyorsítjuk az anyagot
- összeütköztetjük → ekkor a **mozgási energia belső energiává** alakul

- szétbomlanak a kötések a részecskék között → **új részecskék keletkeznek**
- ezeket **detektorokkal** mérjük.

A Nagy Hadronütköztető (LHC)

A Nagy Hadronütköztető (LHC) működése

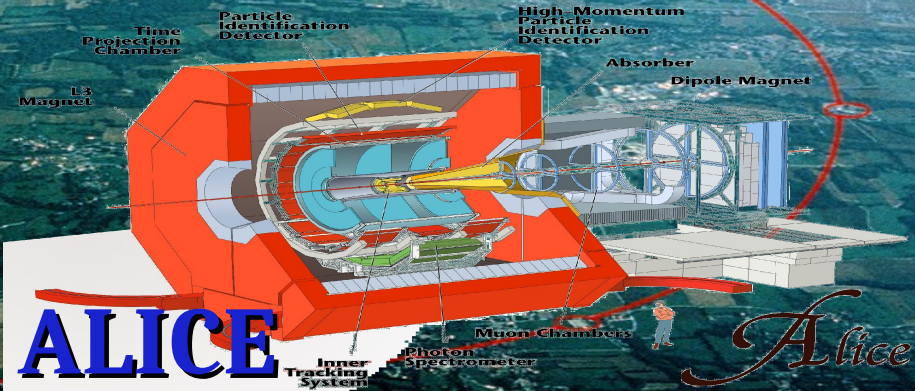
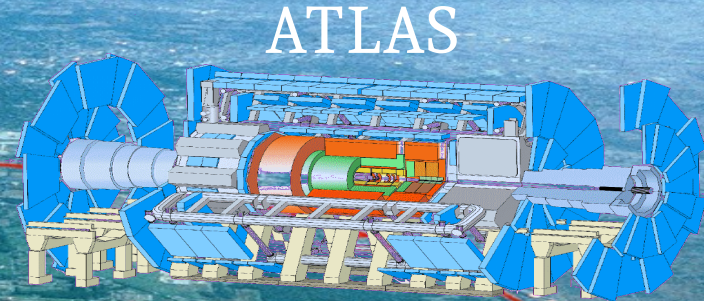

Idővonal: múlt, jelen, jövő...

A Nagy Hadronütköztető óriáskísérletei

LHC upgrade: a nagyobb luminozitás felé

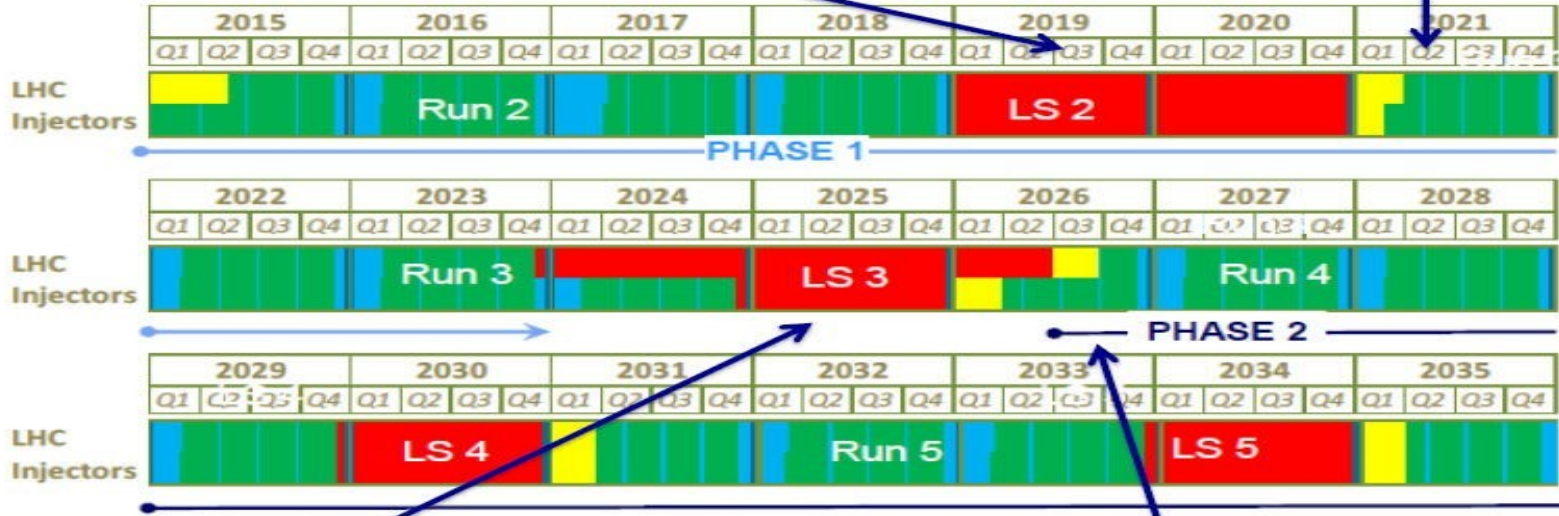
LHC Schedule

PHASE I Upgrade

ALICE, LHCb major upgrade
ATLAS, CMS ,minor' upgrade

Heavy Ion Luminosity
from 10^{27} to 7×10^{27}

PHASE II Upgrade

ATLAS, CMS major upgrade

HL-LHC, pp luminosity

from 10^{34} (peak) to 5×10^{34} (levelled)

Az ALICE detektor

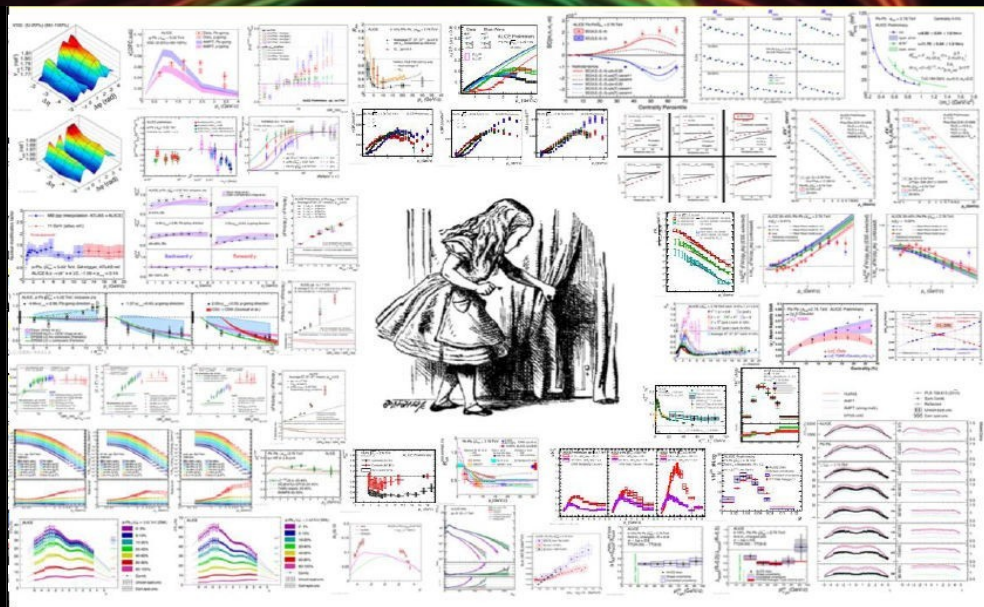
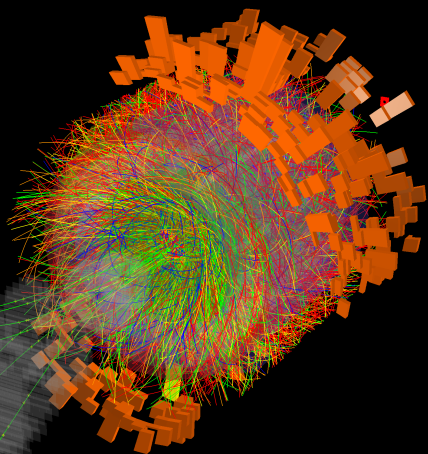
Úton a felfedezések felé: ALICE kísérlet

A Magyar ALICE Csoport részt vesz a mért adatok elemzésében.

ALICE

Run: 244918
Timestamp: 2015-11-25 11:25:36(UTC)
System: Pb-Pb
Energy: 5.02 TeV

ALICE upgrade: felkészülés az LS2 utánra

ALICE Upgrade

New Inner Tracking System (ITS)

- improved pointing precision
- less material -> thinnest tracker at the LHC

Muon Forward Tracker (MFT)

- new Si tracker
- Improved MUON pointing precision

MUON ARM

- continuous readout electronics

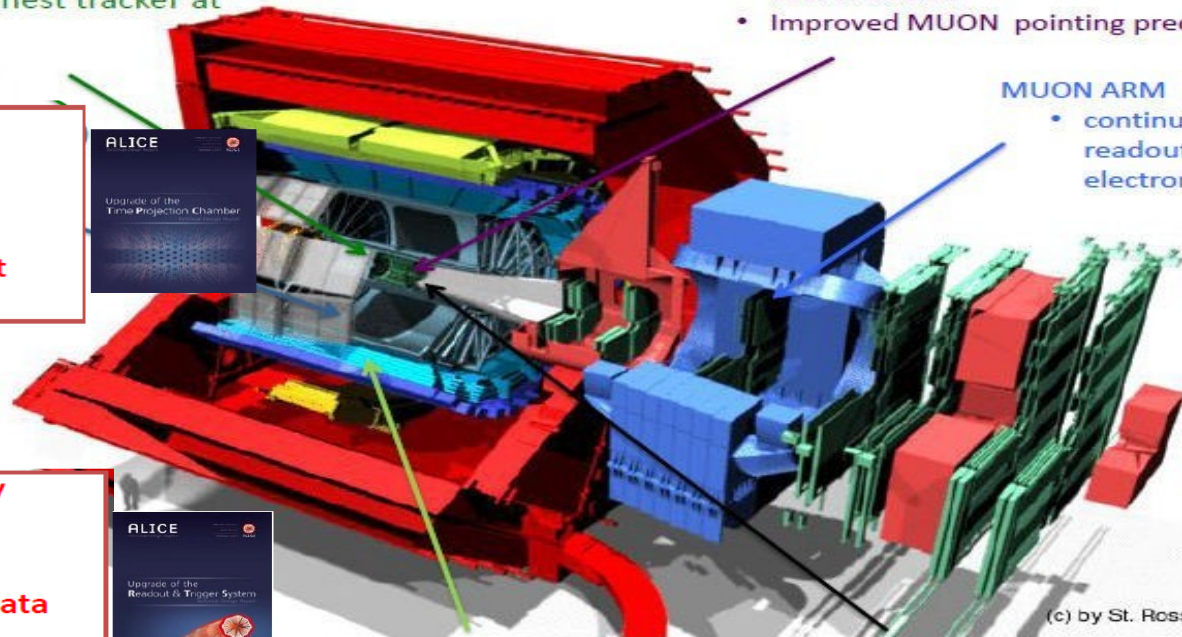
TPC

- Micropattern gas detector technology
- continuous readout

New Central Trigger Processor (CTP)

Data Acquisition (DAQ)/ High Level Trigger (HLT)

- new architecture
- on line tracking & data compression
- 50kHz PbPb event rate

TOF, TRD
• Faster readout

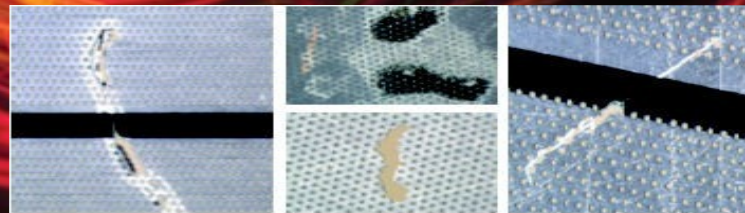
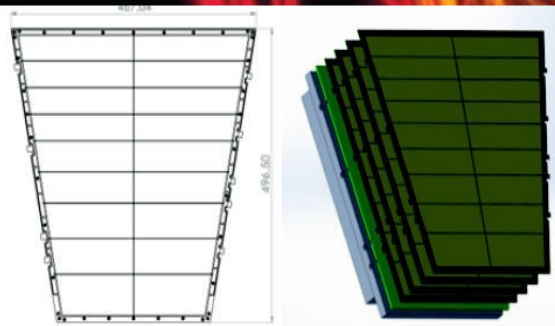
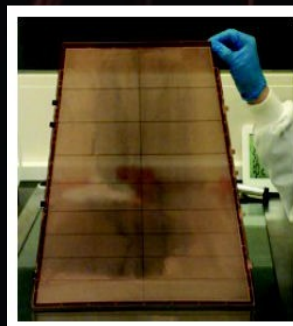
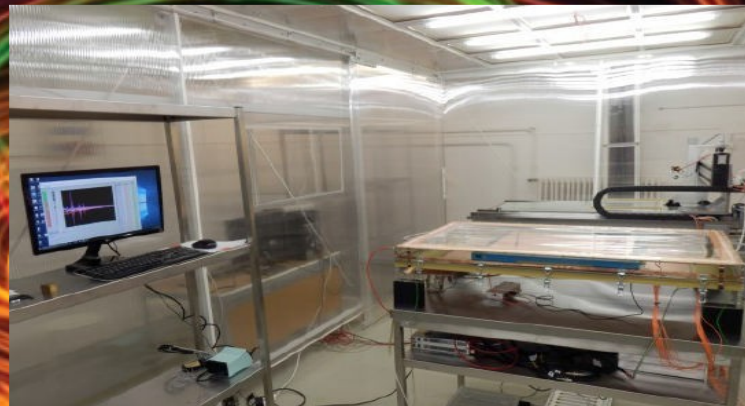
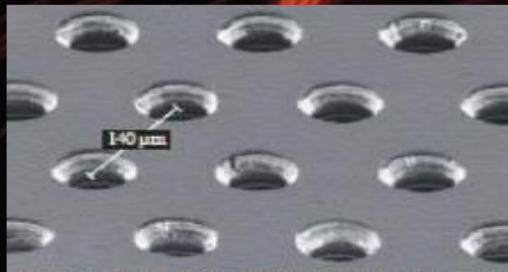
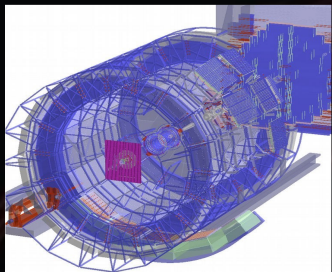
New Trigger Detectors (FIT)

(c) by St. Rossegger

Úton a felfedezések felé: ALICE kísérlet

A Magyar ALICE Csoport részt vesz a **detektor fejlesztésében**.

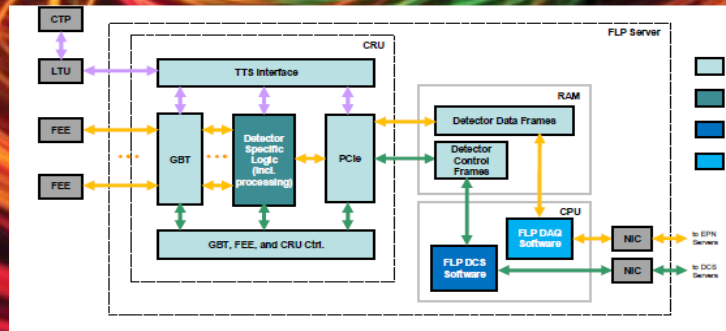
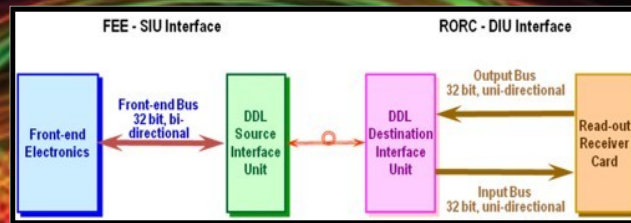
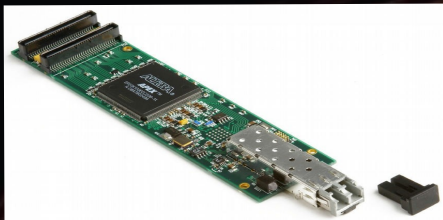

Úton a felfedezések felé: ALICE kísérlet

A Magyar ALICE Csoport részt vesz az **adatgyűjtés fejlesztésében**.

Új igények, új fejlesztési lehetőségek

Az FCC tanulmány feladata, hogy a nyitott tudományos kérdések fényében megvizsgálja a szükséges technológiai igényeket és a megvalósíthatóságot.

- **Future Circular Collider (FCC)**
Circumference: 90 -100 km
Energy: 100 TeV (pp) 90-350 GeV (e^+e^-)
- **Large Hadron Collider (LHC)**
Large Electron-Positron Collider (LEP)
Circumference: 27 km
Energy: 14 TeV (pp) 209 GeV (e^+e^-)
- **Tevatron**
Circumference: 6.2 km
Energy: 2 TeV ($p\bar{p}$)

Új fizika, hiányzó láncszemek

FCC-hh:

- Legnagyobb energia 20-30 TeV-es részecskék és folyamatok vizsgálata
- SM-bozonok (H,W,Z) és q nagyintenzitású, többszörös produkciója
- 100 TeV-es energiájú nagyberendezés & $20ab^{-1}$ luminozitás 25 évre

FCC-ee:

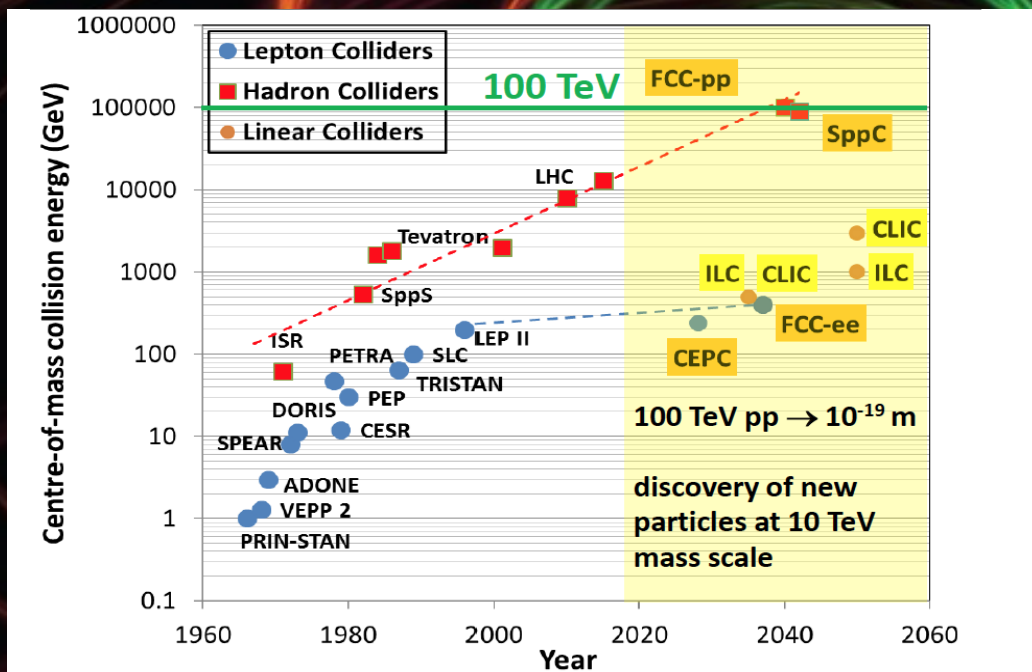
- Csatolások vizsgálata a 10-100 TeV energia tartományában
  - ~20-50x jobb pontosság a EW paraméterek mérésében: (m_Z , m_W , m_t , R_b , m_W , H, t)
  - Maximális luminozitású Z, WW, Z,H, ttbar produkció

he-LHC:

- FCC-hh 16 T ágnesekkel 2xLHC energia
- Tkp. energia = 27 TeV 14 TeV x 16 T/8.33T emellett ≥ 4 x HL-LHC luminozitás
  - Az építési lehetőségektől is függ, de a HL-LHC & FCC technológiák adják meg a végső paramétereket

Úton a felfedezések felé: a jövő gyorsítói

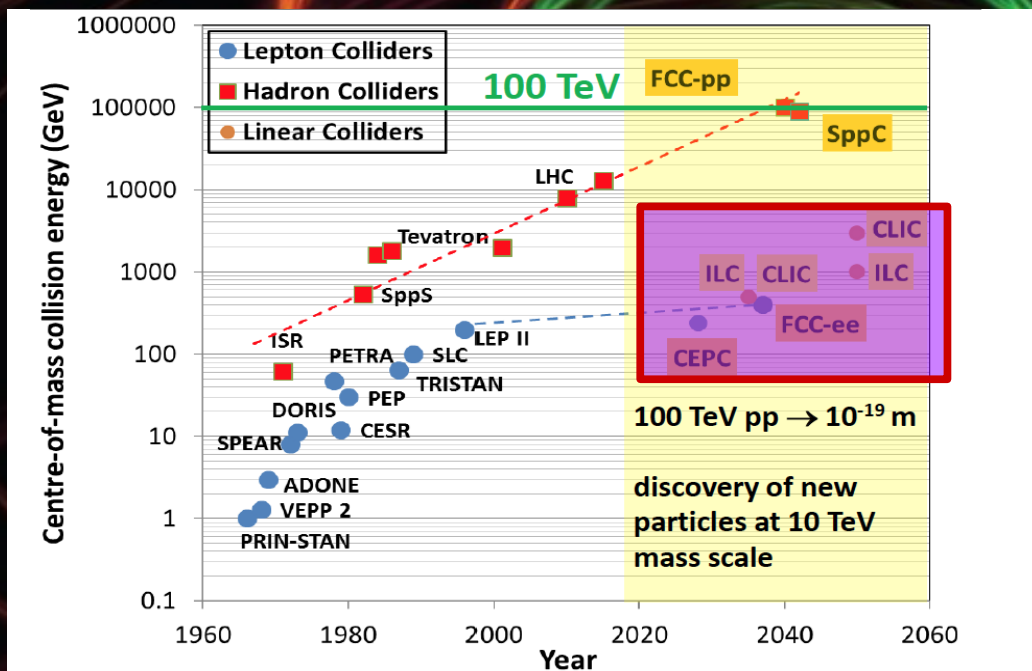
A nagyenergiás részecskegyorsítók hatalmas felfedezői pontenciállal rendelkeznek. Szinte minden gyorsítóhoz kötődik egy Nobel díjas felfedezés

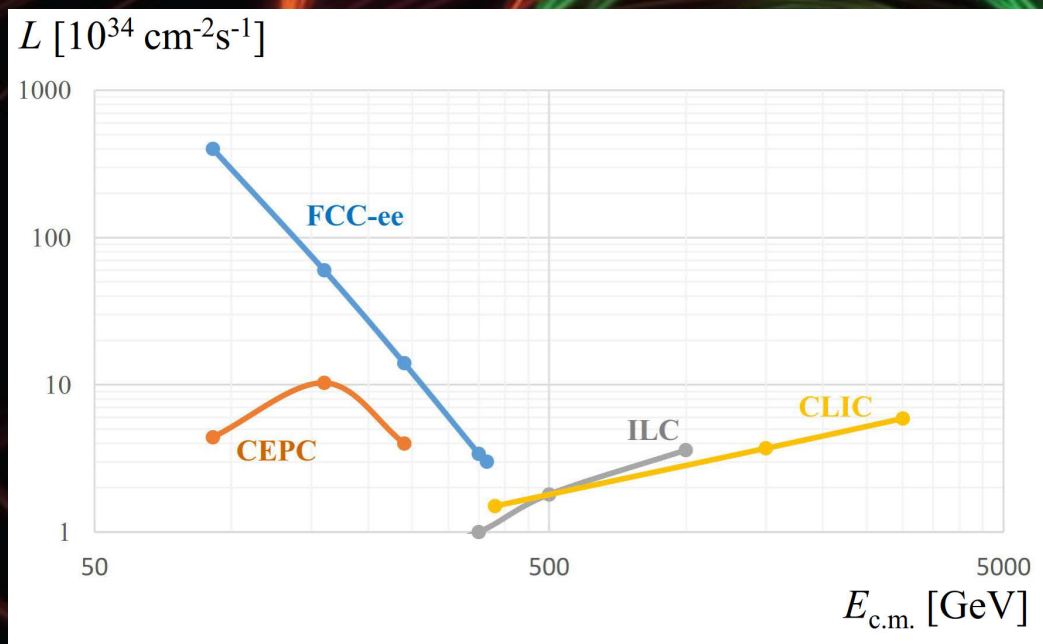
Úton a felfedezések felé: a jövő gyorsítói

A nagyenergiás részecskegyorsítók hatalmas felfedezői potenciállal rendelkeznek. Szinte minden gyorsítóhoz kötődik egy Nobel díjas felfedezés

Úton a felfedezések felé: a jövő gyorsítói

A nagyenergiás részecskegyorsítók hatalmas felfedezői pontenciállal rendelkeznek. Szinte minden gyorsítóhoz kötődik egy Nobel díjas felfedezés

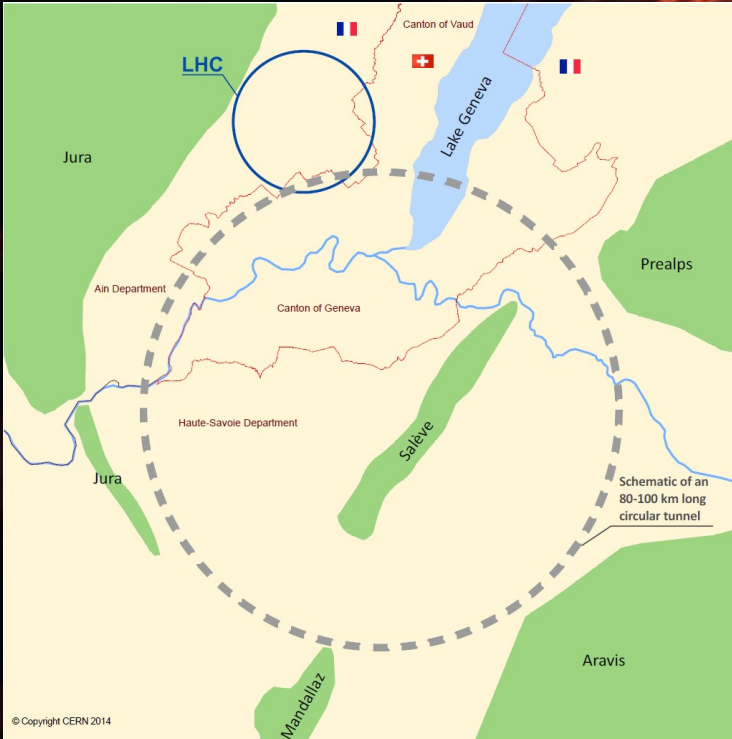

Idővonal: múlt, jelen, jövő...

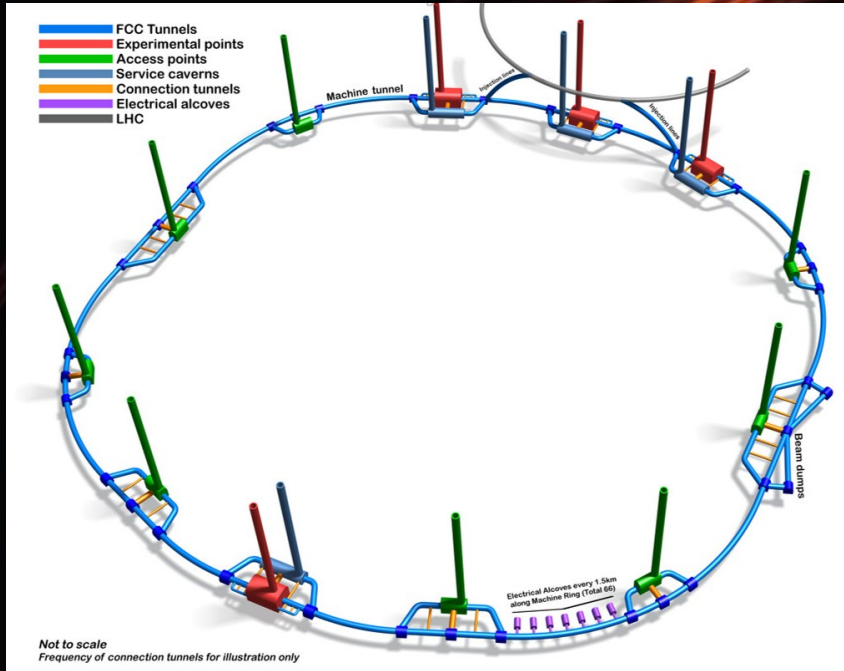
- Hol épüljön fel a jövő gyorsítója?

- a jövő gyorsítójának alagútja

100 km alagút - 6 m belső átmérő

4 óriásdetektor helyének kialakítása

8 kiszolgáló szervízterület

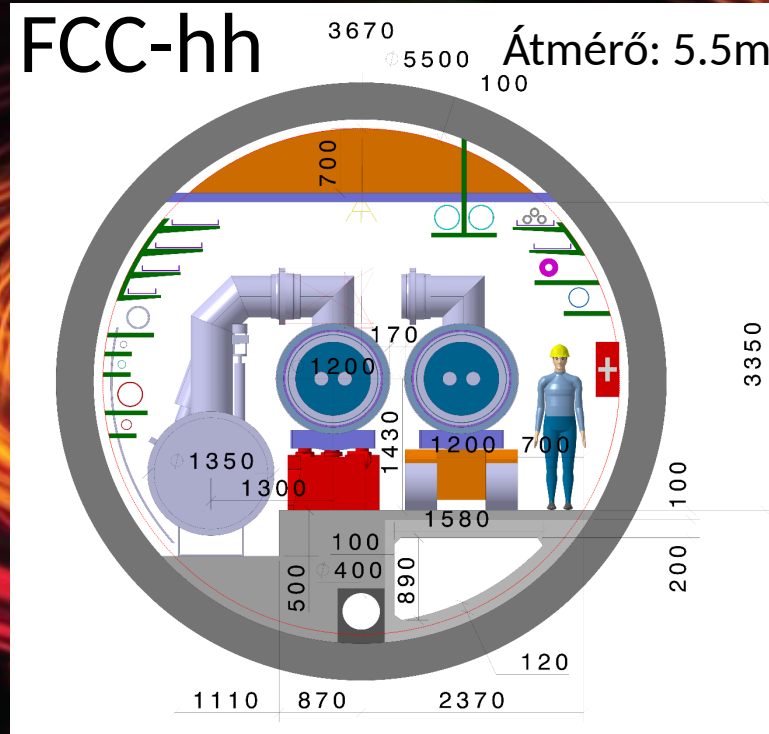
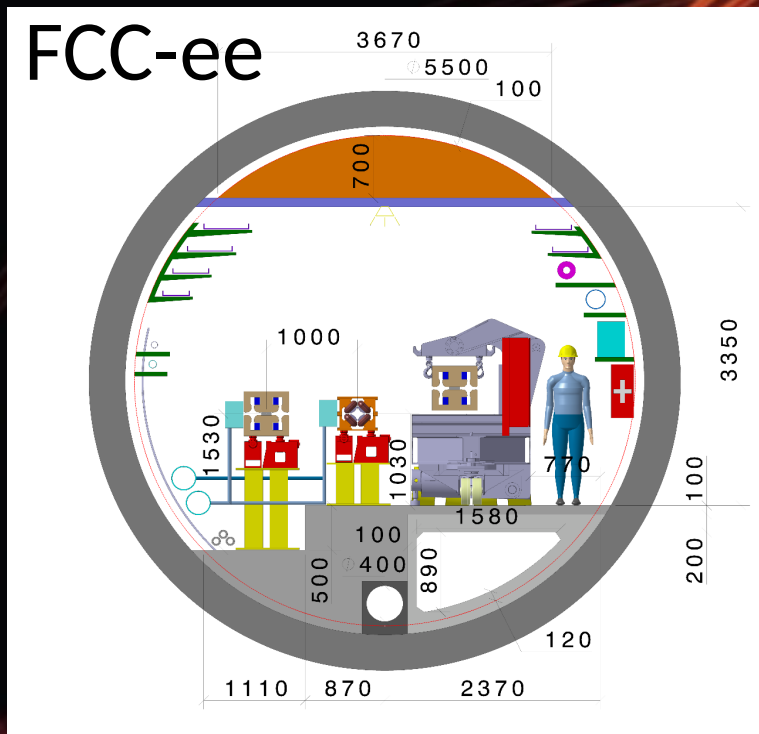
12 x 4 függőleges akna

2 összekötő alagút (10 km)

2 beam dump "nyalábszemetes" (4 km)

- a jövő gyorsítójának alagútja

- a jövő gyorsítójának alagútja

Alignment Shafts Query

Choose alignment option
V4variation_v2017-2

Tunnel elevation at centre: 322mASL

Grad. Params

Azimuth (°): -23.5
Slope Angle x-x(%): 0.3
Slope Angle y-y(%): 0.08

LOAD SAVE CALCULATE

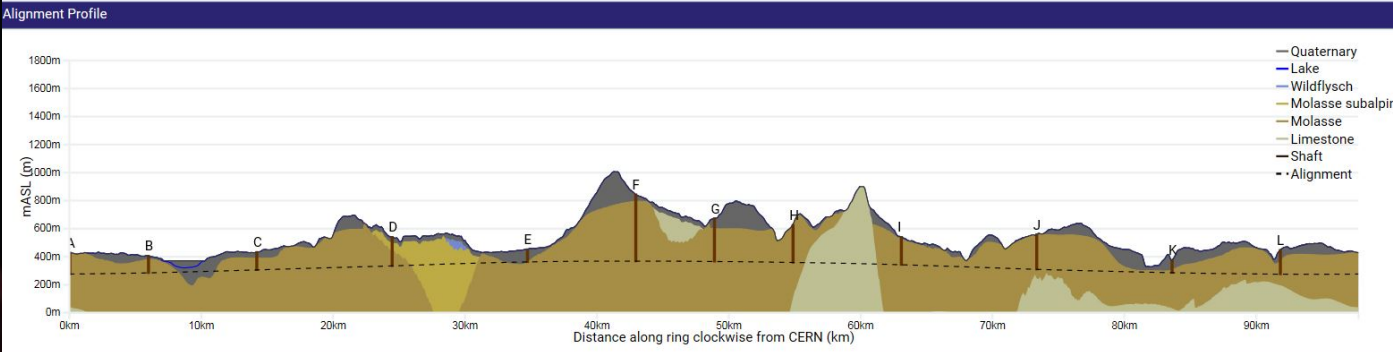
Alignment centre
X: 2499941 Y: 1107760

	Angle	Depth	Angle	Depth
LHC	37°	49m	-40°	83m
SPS		121m		126m
TI2		121m		126m
TI8		51m		118m

Alignment Location

Geology Intersected by Shafts Shaft Depths

Point	Shaft Depth (m)					Geology (m)		
	Actual	Molasse SA	Wildflysch	Quaternary	Molasse	Urgonian	Limestone	
A	152	0	0	0	152	0	0	
B	121	0	0	26	95	0	0	
C	127	0	0	44	83	0	0	
D	205	66	0	40	100	0	0	
E	89	0	0	89	0	0	0	
F	476	0	0	49	427	0	0	
G	307	0	0	73	234	0	0	
H	266	0	0	0	266	0	0	
I	198	0	0	11	187	0	0	
J	248	0	0	1	247	0	0	
K	88	0	0	70	18	0	0	
L	172	0	0	89	83	0	0	
Total	2449	66	0	492	1892	0	0	

Optimalizálás:

Kőzettípus
Mélység hozzáférés
Felszíni elemek?

Kőzetek:

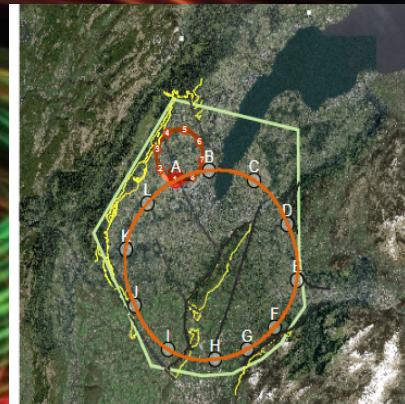
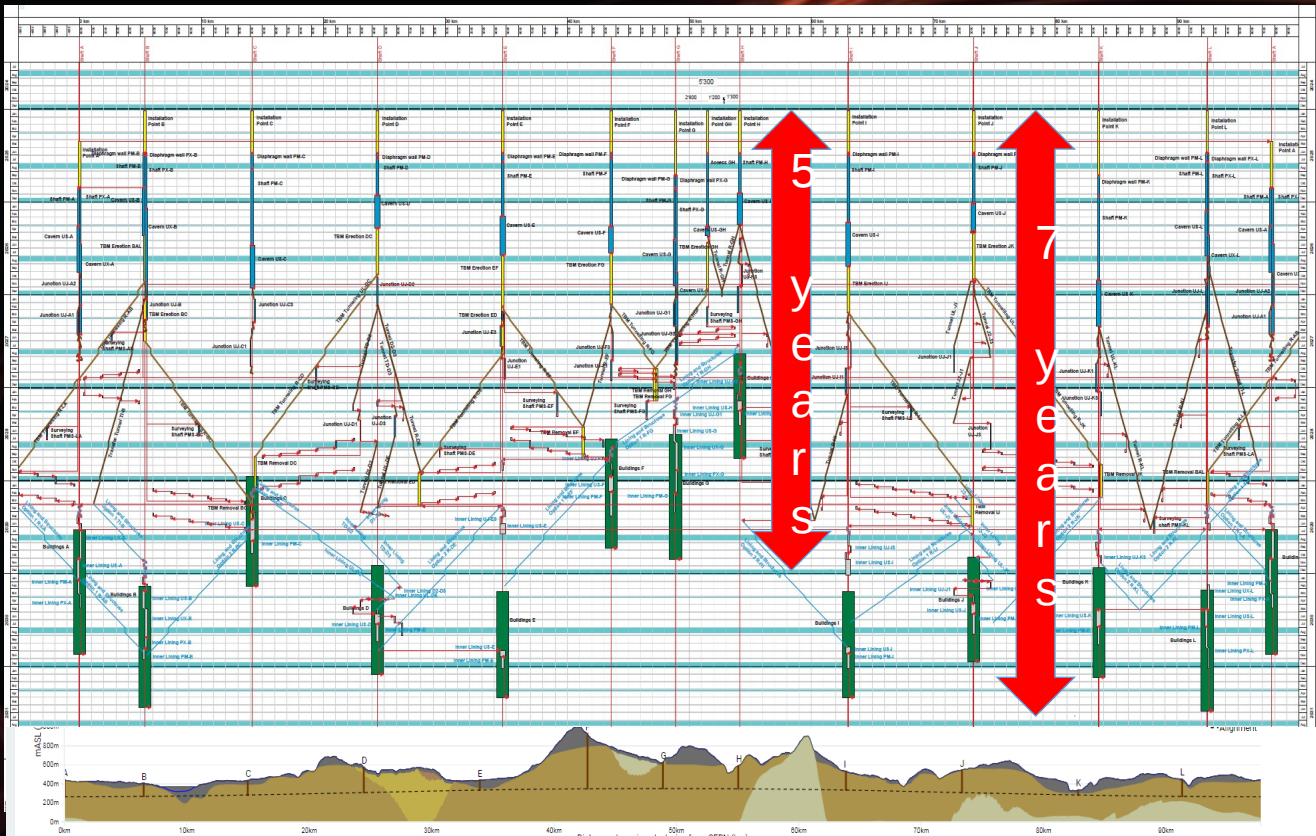
molassz 90%,
mészkö 5%,
moréna 5%

Elhelyezkedés:

90-100 km pont illik
a Genfi medencébe
30 m-rel a tómeder
alatt (sekély)
Kapcsolat az LHC &
SPS gyorsítókkal

- a jövő gyorsítójának alagútja

Tervezés & építés

Első szektorok már
5 év múlva
installálhatóak

Teljes építés 7 év

– a jövő gyorsítójának alagútja

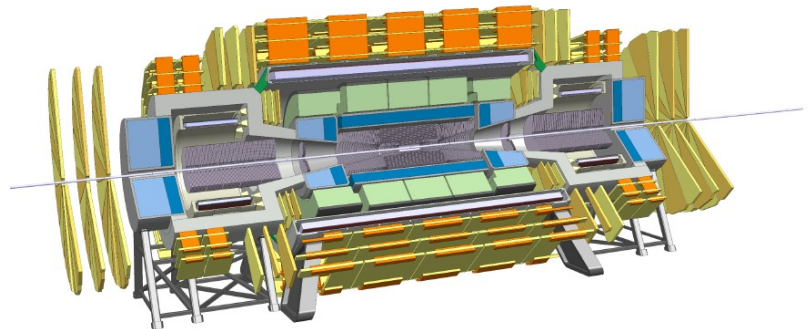
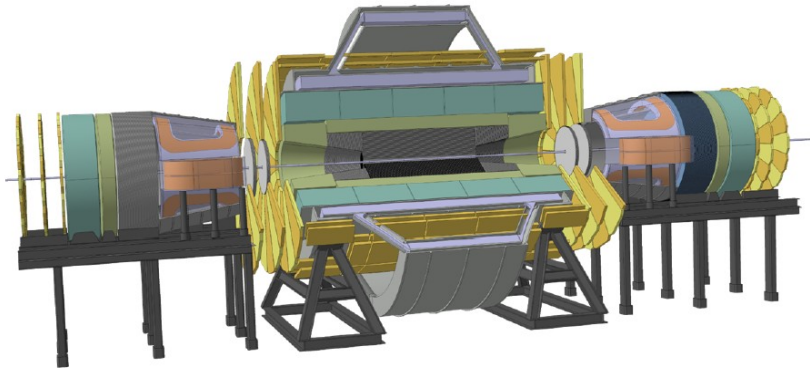
– a jövő gyorsítójának detektora

Szolenoid: 6 T, 12 m & árnyékolás

65 GJ mágneses energia
28 m átmérő
>30 m shaft
~több milliárd €

Szolenoid: 4 T, 10 m, árnyékolás nélkül

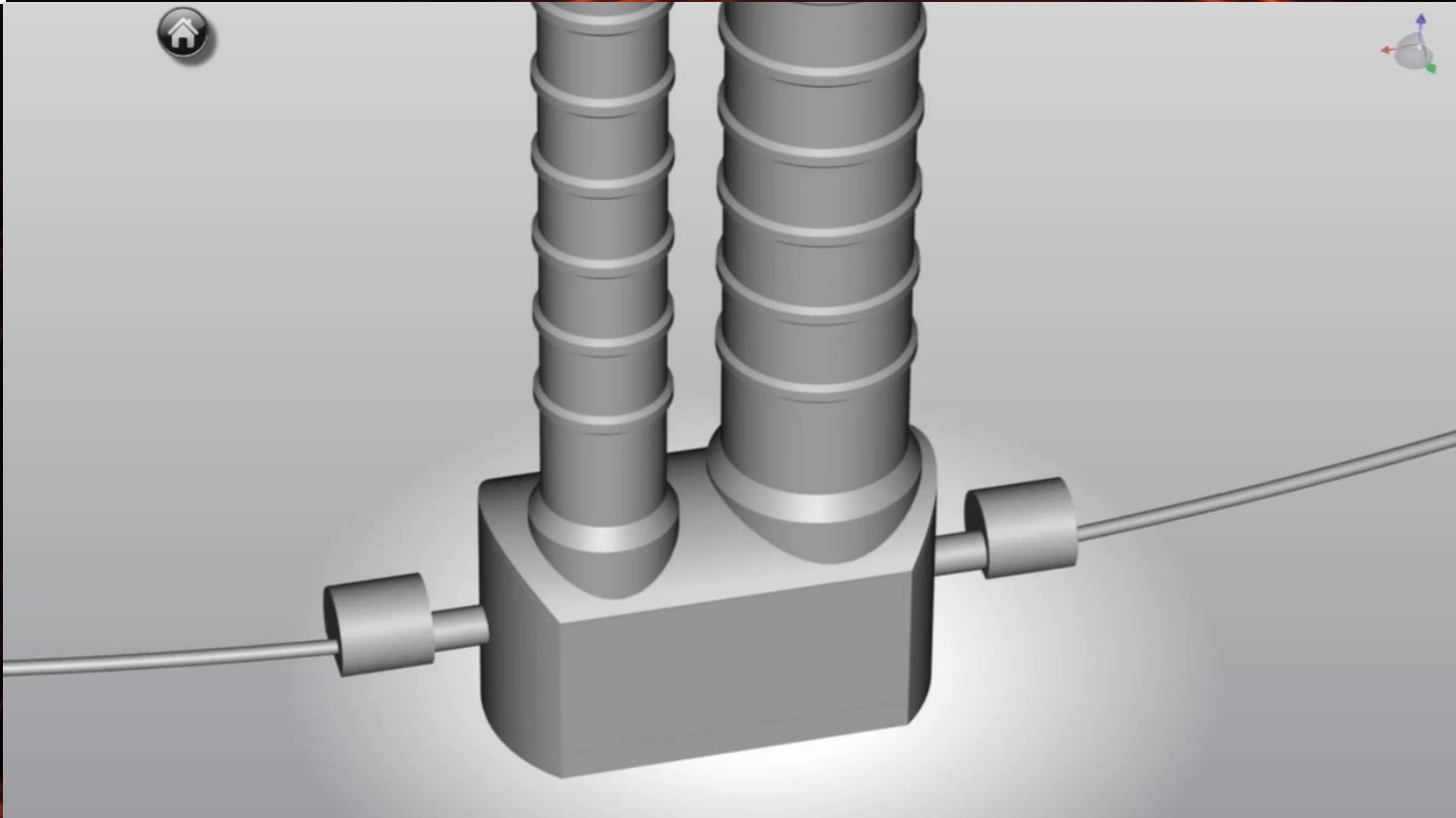
14 GJ mágneses energia
Hengerszimmetrikus (tracking)
20 m átmérő (~ ATLAS)
15 m shaft
~1 milliárd €

- a jövő gyorsítójának detektora

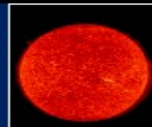
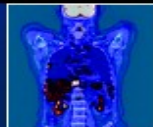
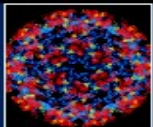
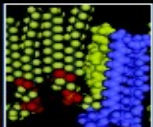
Jó befektetés-e egy részecskegyorsító?

Jelenleg 24 000 részecskegyorsító
üzemel a Földön.

A gyorsítóknak csak 1%-a, kb 200, amely
alapkutatásban vesz részt.

Ezekkel 400 millárd € értékű termék
készül évente.

Évente 75 000 beteget kezelnek
hadronterápiás gyorsítókkal.

Hol alkalmazunk részecskegyorsítókat?

Egészségügy, járványügy

Élelmiszeripar, virológia

Vegyipar, anyagtudomány

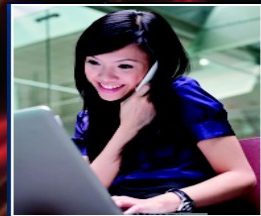
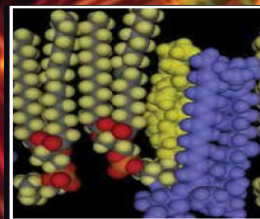
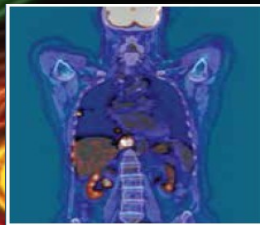
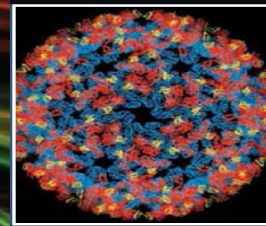
Gépjárműgyártás, űripár

Mikroelektronika, félvezetők

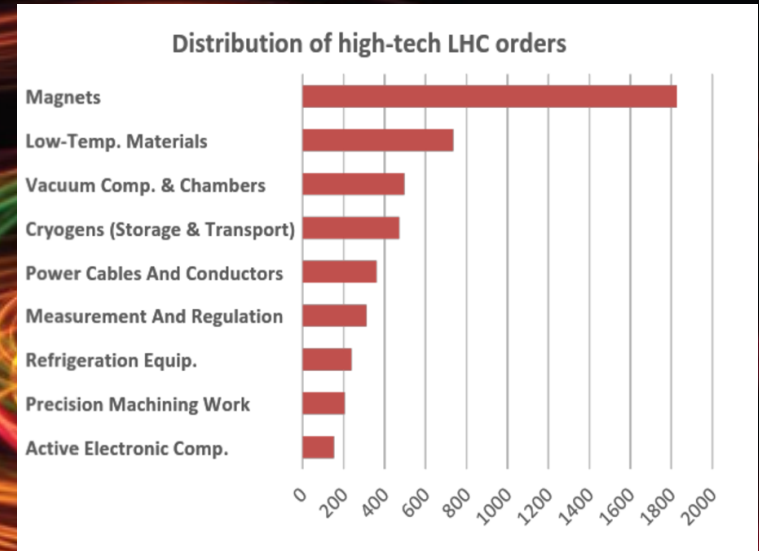
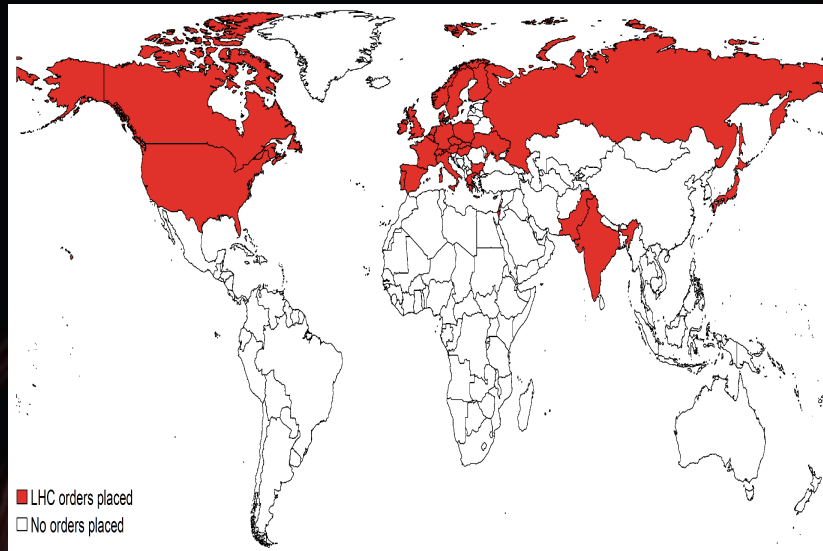
Energetika, környezetvédelem

Kulturális örökségvédelem

Nemzetbiztonság, hadipar

Ipari partnerek az LHC építése során (1995-2008)

A CERN LHC projekt 13,4 milliárd euróba került az adófizetőknek

- mintegy 35 országból,
- 1400 cég vett részt a projektben,
- 12 000 (10 000 CHF-nél nagyobb értékű) megrendeléssel.

Ipari és akadémiai partnerek az FCC projektben

113

Intézet

25

Ipari cég

32

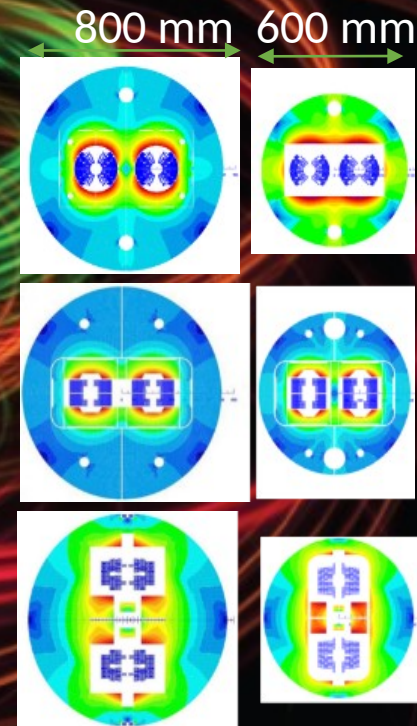
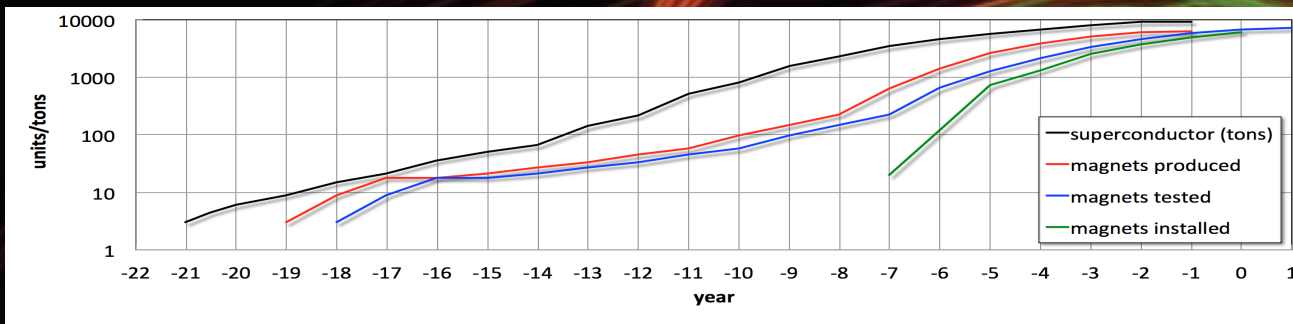
Ország

Úton a felfedezések felé: mágnesek

A Hadronfizika Kutatócsoport részt vesz a mágnesek fejlesztésében.

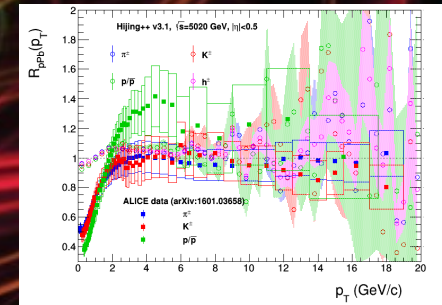
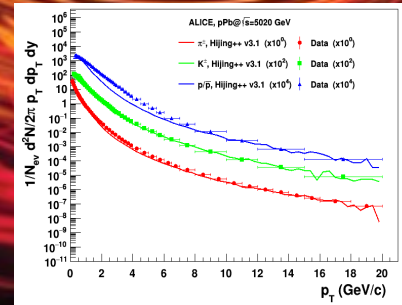
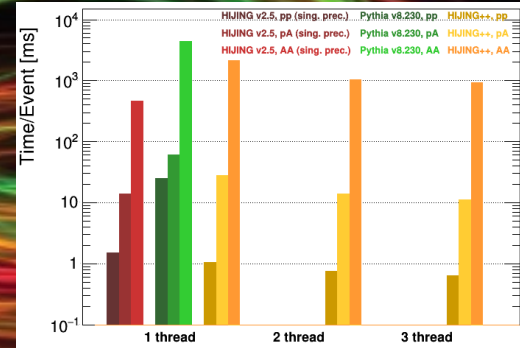
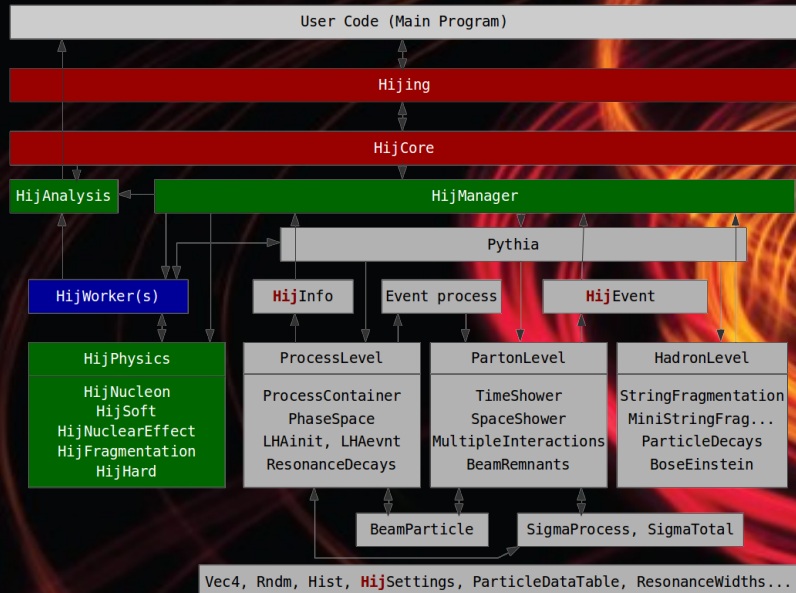

Úton a felfedezések felé: szimuláció

A Nehézionfizika Wigner Kutatócsoport részt vesz **szoftver fejlesztésében.**

High
Luminosity
LHC

Magyarország
2015 óta aktív tagja
a FCC projektnek!

